

جایگاه زن در خانواده از منظر مرجعیت شیعه

محدثه خزایی¹

چکیده :

جایگاه زن در خانواده و اجتماع یکی از مباحث مهم در مکتب تشیع است که در آن به کرامت انسانی، حقوق و وظایف زن توجه ویژه‌ای شده است. در این مقاله، به تحلیل جایگاه زن در خانواده و اجتماع از منظر مرجعیت شیعه پرداخته و بر اصولی همچون کرامت انسانی، استقلال مالی، حق تحصیل، مشارکت اجتماعی و ایفای نقش مادری تأکید شده است. همچنین، مقاله به بررسی ابعاد مختلف حقوقی و اجتماعی زن در مکتب شیعه پرداخته و تأکید می‌کند که حضور زن در جامعه و خانواده باید با حفظ کرامت و هویت اسلامی باشد. در این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به تحلیل دیدگاه‌های مرجعیت شیعه در مورد نقش زنان در خانواده، حقوق و مسئولیت‌های آنها، و مشارکت اجتماعی می‌پردازد. هدف از این مقاله تبیین اهمیت و ارزش‌های مرتبط با جایگاه زن در جامعه اسلامی است.

کلیدواژه :

اجتماع، زن، خانواده، حقوق زن، مرجعیت شیعه

جایگاه زن در خانواده و اجتماع همواره یکی از موضوعات مهم در جوامع اسلامی بوده است. مرجعیت شیعه با تاکید بر ارزش های اسلامی، نقش زنان را در این دوحوزه به طور خاص مورد توجه قرار داده است. در این مقاله به بررسی دیدگاه های مرجعیت شیعه در مورد جایگاه زن و تاثیر آن بر خانواده و جامعه پرداخته میشود. جایگاه زن در جامعه و خانواده یکی از موضوعات بنیادین و حساس در اندیشه اسلامی، به ویژه در مکتب تشیع است. در حالی که برخی دیدگاه های افراطی یا تفریطی تصویر ناصحیحی از نقش زن در اسلام ارائه میدهند، مراجع تقلید و علمای بزرگ شیعه همواره بر کرامت، منزلت و حقوق زن تاکید داشته اند. مرجعیت شیعه باتکیه بر قرآن کریم، سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم)، و آموزه های اهل بیت (علیه السلام)، نگاهی جامع و متوازن به نقش زن ارائه می دهد؛ نگاهی که نه او را محدود در خانه می بیند، و نه ارزش های خانوادگی و عفاف او را نادیده میگیرد. جایگاه زن در خانواده و جامعه از منظر مرجعیت شیعه موضوعی عمیق و چندبعدی است. که به بررسی نقش و حقوق زنان در نظام های اجتماعی و خانوادگی می پردازد. در این مقدمه، به برخی از جنبه های کلیدی این موضوع اشاره می شود.

در آموزه های اسلامی و به ویژه در مکتب شیعه، زن به عنوان یک موجود ارزشمند و باکرامت شناخته میشود. قرآن کریم و روایات معصومین (علیه السلام) به صراحت به حقوق و وظایف زنان اشاره کرده و بر اهمیت نقش آنها در خانواده و جامعه تاکید می کنند. در خانواده، زن به عنوان مادر، همسر و دختر، نقش های حیاتی و تاثیرگذاری دارد که می تواند بر تربیت نسل آینده و حفظ بنیان خانواده تاثیر گذار باشد.

1. زن به عنوان محور عاطفی خانواده:

یکی از عوامل انتخاب و موفقیت در زندگی زناشویی رشد عاطفی و فکری است. رشد عاطفی و فکری پرواضح است که تنها به سن

بستگی ندارد. بلکه عواملی مانند سن روانی، اجتماعی، عاطفی، و سن جسمانی مواردی هستند که در رشد عاطفی و فکری تاثیر بسزایی دارند. شخصی که رشد عاطفی دارد در بسیاری از مسائل و مشکلات زندگی نظری واقع بینانه دارد. او دارای فلسفه زندگی مشخصی است که براساس آن از به وجود آمدن یا گسترش بحران های دائمی در زندگی جلو گیری می کند. او در حال حاضر زندگی میکند و زیاد به گذشته خود هرچند هم با عظمت و با موفقیت بوده متکی نیست. مراجع شیعه در تبیین جایگاه زن در خانواده، او را به عنوان محور عاطفی و روانی خانواده معرفی می کنند. طبق آیه ۲۱ سوره روم: «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً»، نقش زن در ایجاد مودت و رحمت در خانواده بسیار مهم است (جوادی آملی، ۱۳۹۵). همانطور که در قرآن کریم آمده است که از نشانه های خدا این است که برایتان همسرانی از جنس خودتان آفرید تا در کنارشان آرامش یابید. این آیه هدف از آفرینش زوج ها را دستیابی به سکون و آرامش معرفی کرده و روشن است که تصریح به چنین هدفی بیانگر آن است که اسلام وظایف و انتظارات ویژه ای را برای زنان و مردان در این زمینه تعریف کرده است. دلالت این آیه بر نقش عاطفی زن قدر متیقن از مدلول آنهاست. از این گذشته در روایات به موارد فراوانی برمی خوریم که در آنها به اهمیت توجه زن به نیازهای عاطفی اعضای خانواده مخصوصا شوهرش تاکید شده است. پیامبر گرامی اسلام درستایش از زنان قریش، به عطوفت و مهرورزی آنان نسبت به شوهرانشان به عنوان ویژگی برجسته ی آنان اشاره فرموده است. همچنین از امیرالمومنان علی (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: (خَيْرُنَاكُمْ الْخَمْسُ..... الْهَيْنَةُ الْيَنَةُ الْمَوَاتِيهِ الَّتِي إِذَا غَضِبَ زَوْجُهَا حَفِظَتْهُ فِي غَيْبَتِهِ) برحسب این روایت، بهترین زن یا زن مسلمان نمونه دارای پنج شاخص است: آسان گیر، نرم خو و سازگار است و هنگام خشم شوهرش چشم برهم نمی گذارد تا آنکه او را خشنود کند و در غیاب شوهرش حافظ مال و آبروی اوست. حرالعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴ ص ۲۵

در مرجعیت شیعه، زن به عنوان مادر و پرورش دهنده نسل آینده شناخته می شود. تربیت فرزندان و انتقال ارزش ها و آموزه های دینی به آنها از وظایف اصلی زن در خانواده است. زن به مقتضای ساختمان فیزیکی و جسمی خود، قابلیت پروراندن کودکی را در بطن خود دارد و بانیا از و تمنای مرد و جامعه از او در نقش و مسئولیت مادری چهره ای بارز به خود می گیرد؛ چهره ای که شخصیت او را گاه در همین حد معنا می کند. وظیفه مادری که در فرهنگ ایرانی ریشه ای کهن دارد، با ورود تفکر اسلامی، مایه و قداستی مذهبی نیز پیدا می کند. مذهبی که زن را از زیر دست مردان طماع و شهوتران بیرون کشانده، به او ارزش انسانی داده و نقش برده گونه ی او را محکوم می کند. زن در تعالیم مذهبی، رسالت مادری را نه به عنوان غریزه ای که ساختمان جسمانی اش به او حکم می کند، بلکه به صورت تربیت کننده و مربی نسل انسان های بزرگ و مقدس می شمارد. در نگاه مرجعیت شیعه، مقام مادری از جایگاه ویژه ای برخوردار است. امام خمینی (ره) بر اهمیت نقش مادر در تربیت فرزندان تأکید داشتند و او را مسئول انتقال فرهنگ و ارزش های اسلامی به نسل آینده می دانستند (امام خمینی، ۱۴۰۰).

3. نقش زن در تربیت فرزندان:

نقش زن در تربیت فرزند بسیار حیاتی و کلیدی است. مادران به عنوان اولین مربیان و الگوهای زندگی فرزندان تأثیر عمیقی بر رشد عاطفی، اجتماعی و شناختی آنها دارند.

محبت و حمایت عاطفی: مادران با محبت و توجه خود احساس امنیت و اعتماد به نفس را در فرزندان ایجاد می کنند.

آموزش ارزش ها: آنها ارزش های اخلاقی و اجتماعی را به فرزندان خود آموزش می دهند و به آنها کمک می کنند تا رفتارهای مثبت را یاد بگیرند.

توسعه مهارت های اجتماعی: مادران با تعاملات روز مره مهارت های ارتباطی و اجتماعی را در فرزندان تقویت می کنند.

الگو بودن: رفتار و نگرش مادران می تواند به عنوان الگو برای فرزندان عمل کند و آنها را در انتخاب های آینده شان هدایت کند. آیت الله مکارم شیرازی به طور خاص بر نقش زن در تربیت

نسل سالم و مؤمن تأکید دارند و معتقدند که تربیت صحیح فرزندان نقش مهمی در شکل‌گیری جامعه سالم ایفا میکند. آی ت الله مکارم شیرازی

۱۴۰۲

اهمیت داشتن نیکی کردن به مادر

در یک روایتی [هست که] یک مردی می‌آید پیش پیغمبر و عرض میکند: مَنْ أَبَرَّ؟ بیشتر به چه کسی نیکی کنم؟ حضرت میفرماید: أُمُّكَ؛ به مادرت. بعد می‌پرسد بعدش چه کسی؟ پیغمبر میفرماید بعدش هم مادرت؛ دفعه‌ی سوم می‌پرسد خب حالا بعدش چه کسی؟ باز میگوید مادرت؛ یعنی سه بار پیغمبر مادر را میگوید. بعد آن پسر می‌پرسد بعدش چه کسی؟ میگوید بعد پدرت؛ (۱) یعنی مادر سه مرتبه جلوتر از پدر است. خب، این نشان‌دهنده‌ی جایگاه زن در خانواده است دیگر؛ این برای تأکید این معنا است. ۰۶/۱۰/۱۴۰۲

بیانات در دیدار اقشار مختلف بانوان

الگوی اسلامی زن، حقوق زن، خانواده، خانواده در اسلام، زن، زن در اسلام، الگوی سوم زن، احترام به مادر

حدیث

(۱) الکافی، ثقة الاسلام کلینی، ج ۲، ص ۱۵۹

«الإمام الصادق عليه السلام : جاء رجلٌ إلى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فقال : يا رسولَ الله ، مَنْ أَبَرُّ ؟ قَالَ : أُمُّكَ ، قَالَ : ثُمَّ مَنْ ؟ قَالَ : أُمُّكَ ، قَالَ : ثُمَّ مَنْ ؟ قَالَ : أُمُّكَ ، قَالَ : ثُمَّ مَنْ ؟ قَالَ : أَبَاكَ »

ترجمه:

مردی خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و گفت: ای پیامبر خدا! به چه کسی نیکی کنم؟ فرمود: «به مادرت». گفت: سپس به چه کسی؟ فرمود: «به مادرت». گفت: بعد از او به چه کسی؟ فرمود: «به مادرت». گفت: سپس به چه کسی؟ فرمود: «به پدرت».

نباشد، نمیتواند این آرامش را به خانواده بدهد. زنی که مورد تحقیر قرار بگیرد، مورد اهانت قرار بگیرد، مورد فشار کار قرار بگیرد، نمیتواند کدبانو باشد؛ نمیتواند مدیر خانواده باشد؛ درحالی که زن، مدیر خانواده است. این مسئله اصلی است. این یکی از آن اصلی ترین مسائل است، که خب در محیط زندگی ما - چه محیط های قدیمی ما، چه محیط های جدید ما - چندان مورد توجه قرار نگرفته است و باید مورد توجه قرار بگیرد.

تصوّر از زن در خانه، تصوّر یک موجود درجه ی دویی [است] که موظّف به خدمتگزاری به دیگران است؛ این تصوّر بین خیلی ها هست - حالا بعضی ها به زبان می آورند، به رو می آورند، بعضی ها هم به رو نمی آورند، امّا در دلشان این است - این درست نقطه ی مقابل آن چیزی است که اسلام بیان کرده است. من مکرّر عرض کرده ام این حدیث معروف را که «الْمَرْأَةُ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ»؛ (۳) قهرمان، در تعبیرات رایج عربی، به آن کارگزار میگویند؛ مثل «أَمْرٌ قَهْرْمَانَةٌ يَكْذِبُ»؛ مثلاً فلان صاحب ملک و املاک فراوان به قهرمان خودش، یعنی آن کسی که کارگزار امور این املاک است، گفت؛ به این میگویند «قهرمان». در این حدیث میگوید: خیال نکن زن کارگزار تو داخل خانه است که باید کارهای خانه را [انجام دهد]؛ اینجوری نیست. خب ببینید، این خودش یک فصلی است که از آن چندین فصل گشوده میشود: مسئله ی احترام کار زن در خانه و عدم الزام او، مجبور نبودن او، قابل خریداری شدن این کار یعنی قابل مبادله ی با پول؛ این است. اینها چیزهایی است که خب در اسلام هست، در فقه اسلام هست؛ همان طور که اشاره کردند ایشان، واقعاً فقه ما فقه مترقی و برجسته ای است. یک چیزهایی از آن را بعضی میگیرند، یک چیزهایی از آن را فراموش میکنند، یک چیزهایی را هم به خاطر هماهنگی با این افکار هوچیگرانه ی غربی از این رو به آن رو میکنند؛ این را هم دیده ایم ما.

بعضی ها برای اینکه غربی ها بدشان نیاید، بعضی از حقایق احکام اسلامی را، واضحات احکام اسلامی را عوض میکنند. قرآن میفرماید: وَ إِن تَطِيعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِن هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ؛ (۴) دنباله رو فکر رایج در دنیای جاهل و خرافه نباید بود؛ فکر اسلامی را باید پیدا کرد، دنبال آن باید رفت، ولو حالا یک عده ای بد بگویند. این هم یک مسئله است؛ بنابراین مسئله ی

اصلی را باید پیدا کرد. به نظر من مسئله‌ی اصلی، یعنی یکی از مسائل اصلی، مسئله‌ی خانه و خانواده است: امنیت زن در محیط خانواده؛ فرصت

جایگاه زن در اجتماع از دیدگاه مراجع شیعه

1. زن و مشارکت اجتماعی:

مشارکت اجتماعی زنان یکی از موضوعات مهم و تاثیر گذار در جوامع مختلف است. زنان با حضور فعال در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، و اقتصادی می‌توانند به تغییرات مثبت و پیشرفت جامعه کمک کنند. این مشارکت می‌تواند شامل فعالیت‌های داوطلبانه، کارآفرینی، و حضور در تصمیم‌گیری‌های سیاسی باشد. مراجع شیعه حضور زن در عرصه‌های مختلف اجتماعی را با رعایت اصول اسلامی مجاز می‌دانند. آیت‌الله خامنه‌ای نیز بر لزوم حضور زنان در عرصه‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی تأکید دارند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸).

2. تحصیل و علم‌آموزی:

مطابق با روایات اهل‌بیت (ع)، علم‌آموزی برای زن و مرد به‌طور یکسان واجب است. امام صادق (ع) فرموده‌اند: «طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة»، و مراجع شیعه نیز بر اهمیت تحصیل زنان تأکید دارند (شیخ صدوق، ۱۳۹۲).

3. اشتغال زن:

مراجع تقلید همچون آیت‌الله سیستانی تأکید دارند که اشتغال زن در صورتی که با حفظ حدود شرعی و خانوادگی باشد، مجاز است (سیستانی، ۱۴۰۰).

بخش سوم: حقوق و کرامت زن از منظر فقه شیعه

1. حق مالکیت و استقلال اقتصادی:

در فقه شیعه، زن از نظر اقتصادی مستقل است و هیچ‌گونه محدودیتی در اختیار داشتن اموال خود ندارد. این اصل

به وضوح در آیات قرآن و فتاوی مراجع تأکید شده است (ر.ک. آیت‌الله مکارم شیرازی، ۱۳۹۳).

2. حق انتخاب همسر و طلاق:

زن در انتخاب همسر آزاد است و می‌تواند در صورت بروز مشکلات، درخواست طلاق کند (ر.ک. امام خمینی، ۱۴۰۰).

3. کرامت انسانی برابر با مرد:

مرجعیت شیعه برابری انسان‌ها در کرامت را در نظر دارد، و مرد و زن از نظر انسانی و دینی از حقوق برابر برخوردارند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۸).

نتیجه‌گیری:

مرجعیت شیعه با تکیه بر آموزه‌های قرآنی و روایی، جایگاه زن را در خانواده و جامعه به‌طور متوازن و با احترام به کرامت انسانی و حفظ حقوق وی تعریف کرده است. این مکتب به‌طور همزمان بر نقش‌های مادری و اجتماعی زن تأکید دارد و مشارکت او در جامعه را در چارچوب اصول اسلامی و دینی می‌بیند. در نگاه شیعه، زن نه فقط به‌عنوان فردی با حقوق برابر، بلکه به‌عنوان مادر، همسر، و شهروند فعال در جامعه شناخته می‌شود.

منابع :

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۵). آموزه های قرآن کریم در زندگی خانوادگی. قم: موسسه نشر آفاق.

امام خمینی (۱۴۰۰). صحیفه امام. ج ۱.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۰). فقه زن و خانواده. قم: موسسه امام علی (ع).

سیستانی، علی حسینی (۱۴۰۰). فقه خانواده و حقوق زن. نجف: دارالکتب الاسلامیه.

خامنه ای، سید علی (۱۳۹۸). مبانی فقه اجتماعی. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

شیخ صدوق (۱۳۹۲). من لا یحضره الفقیه. قم: انتشارات اسلامی

سایت KHAMENEI.IR